

МОВНА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ НАУКОВЦЯ

У статті висвітлюються ознаки мовлення науковця, викладача української мови у вищій школі, які характеризують сформовану мовну особистість.

Ключові слова: мовна особистість, індивідуальність, педагогічний дискурс, мовна ідентичність, функціональне поле української мови.

Проблема особистості науковця поступово знаходить відображення у просторі наукознавства, філософії, психології, лінгвостилістики. Однак, якщо попередньо науковий продукт ученого сприймався насамперед як джерело пізнавальної інформації, то в умовах антропоцентричної парадигми виникає потреба у філологічному прочитанні **НАУКОВИХ** текстів, особливо лінгвістичних, вивчення мови лінгвіста як функціонально-стилістичного різновиду наукового мовлення, занурення у стиль мислення і мовну/мовленнєву індивідуальність ученого, вияві категорій зв'язності, логічності, комунікативної, змістової цілісності, діалогічності та ін.

Тобто йдеться про розгляд особистості вченого як професійної мовної особистості, у цілісній структурі якої найбільш виразно виявляється (за Ю. Карауловим [1]) *мотиваційно-прагматичний рівень*, або *рівень діяльносто-комунікативних потреб*, що сприяє усвідомленню системи мотивів і цінностей особистості у мовній картині світу. Виявити цей компонент у наукових текстах – більш складне завдання, аніж, наприклад, виконати аналіз виражальних засобів. Важливою складовою мовної особистості виступає *ціннісний, світоглядний* (система цінностей або життєвих смислів), *культурологічний* (рівень засвоєння культури), *особистісний* (індивідуальний), *пізнавальний, поведінковий* компоненти (Ю.Караулов, В.Карасик), мовна, інтелектуальна здібність, мовне чуття.

Представницею сильної мовної особистості, яка фахово рефлектує над словом, впливає на розвиток української літературної мови як свого часу, так і на перспективу, безперечно, є Любов Іванівна Мацько. Доктор філологічних наук, професор, дійсний член АПН України, завідувач кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Це еталон наукової досконалості, у науковій творчості якого виявляються кращі традиції українського мовознавства: фундаментальність, багатоаспектність, комплексність, функціональність, системність підходу до досліджуваних явищ, відкритість до нових ідей.

Самобутні дослідження Майстра наукового слова якісно синтезують складні питання теоретичної лінгвістики, лінгвориторики, соціо-, етно-, прагмалінгвістики, лінгвістики тексту, лінгвокультурології, лінгводидактики середньої школи (старшої ланки) і вищої професійної освіти. У наукових працях

Любов Мацько постає насамперед як лінгвіст-теоретик. Культуромовні міркування вченого очікувані у філологічній аудиторії, вагомі і для фахівців інших напрямів, адже концептуальною основою досліджень виступає не тільки мова в її системних зв'язках, а й людина як мовна особистість, мовна здатність, мовна культура в різних проявах. При широкому діапазоні лінгвістичних інтересів і методичному розмаїтті підходів до аналізу практичного матеріалу науковій творчості властива величезна внутрішня цілісність, в основі якої знаходиться чітка лінгвістична позиція.

Це високоморальна особистість, для якої світоглядне значення мають основні моральні концепти української культури. У Любові Мацько власне бачення мовної особистості. Дослідниця звертає увагу насамперед на ті її складники, які є важливими в контексті лінгводидактичних і лінгвометодичних запитів сучасної української мовної освіти. Ідеться про мовнокомунікативні суспільні запити, мотиваційні потреби і досконалі компетенції; ґрунтовні мовні знання і мобільність їх використання; мовну свідомість і усвідомлення учнями себе мовними українськими особистостями; мову як справу національно-культурного самовизначення; національну культуровідповідність; знання концептів і мовних знаків національної культури; мовну здатність і мовну здібність; мовне чуття, мовний смак; усвідомлену естетичну мовну поведінку; мовну стійкість [2, 2]. Їй болить доля української мови: *«Можуть бути мовці (і немало є), що, не знаючи української мови, хочуть у культурі ідентифікувати себе українцями, але це не є повноцінною культурною ідентифікацією і причина такого стану не у мові і культурі, а в іншій третій силі – політиці, ідеології, владі, яка деформує природний порядок постання мовно-культурної ідентичності українських мовних особистостей»* [7, 16].

По-особливому заяскравів у мовотворчості Любові Мацько прикметник мовний: *інтелектуальна мова, мовний нігілізм, мовна пам'ять, мовні вчинки, нова філософія літературної української мови, мовотворча палітра художниці слова*). Любов Мацько домагається чистоти стильової виразності, вишуканості тропіки. Вражає її здібність концентрувати увагу на певному об'єкті, терпляче (як ювелір шліфує дорогоцінний камінь), зосереджено, до досконалості, аналізувати факти, відточувати думку, наповнювати її емоційно-вольовою напругою і семантичною місткістю, багатством і несподіваністю асоціацій.

Глибина думки незбагненним чином поєднується з ясністю і простотою викладу проблеми. Однак за цією удаваною простотою завжди проглядається титанічна праця. Аналіз численних текстів підтверджує: перед нами креативна мовна особистість, носій елітарної мовленнєвої культури, що виявляється в індивідуальній манері викладу і побудови думки, у здатності надавати конкретним, логічним, власне науковим відомостям особливої форми словесної творчості, інноваційно оформляти структуру думки: *«Під загальним поняттям мова міста розуміємо мовлення всіх мовців міста, всі види мовної діяльності з найхарактернішими саме для цього міста мовленнєвими особливостями, що породжують тексти, користуються й оперують ними, всі види писемних і усних текстів, зокрема літературних і публіцистичних, тексти всіх стилів і*

жанрових різновидів, розмовні й діалектні тексти, українські лінгвокультурні тексти і полілінгвокультурні та полілінгвальні тексти» [6, 32].

Любов Мацько володіє нестандартним типом наукового мовомислення й унікальним поглядом на навколишню дійсність, що виявляється в перманентному моделюванні інтелектуальних понять, які не знаходять адекватного вираження в мові, й оновленні існуючих понять *інтелектуальна молодь, інтелектуальна творчість, нова інтелектуальна політика, інтелектуальна еліта, наукова далекоглядність, реактивовані лексеми: «Починає формуватися нова інтелектуальна політика України, і для цього вища школа має готувати суперфахівців-пошуковиків, які б володіли комплексом пошукових методів, розуміли пріоритети національно-державних загальнолюдських цінностей, були високоадаптованими і стресостійкими за сучасних умов відкритого для світу українського суспільства» [5, 2].*

Їй властиві інтегративний підхід до явищ мови, чіткі дефініції, пошук когнітивно значущих авторських новотворів і яскравих образів: *«реалізація програми можлива лише за умови українськості педагогічного дискурсу, навчального середовища, україномовного особистісно зорієнтованого навчання; інтелект нації закодований у системі національної мови» [2]; «... хатня вжитковість української літератури» [3]; «мовна культура не постає на пустому місці, це постійна робота, спрямована на вдосконалення свого мовлення, розвиток інтелекту, на виховання і вдосконалення кращих людських чеснот, створення свого фахового образу, досягнення соціального престижу» [4].*

Наукова мова відомого лінгвостиліста характеризується функціональною настановою на інтелектуальне сприйняття і водночас є своєрідним синтезом мовної творчості. Щоразу, поринаючи у світ навчальних книг з української мови для старшокласників та вступників, з риторики і стилістики для студентів, переймаємося відчуттям того, що спілкуємося дійсно з животрепетним, креативним словом, яке глибоко розкриває вищу сутність Людини: *«... в усіх іпостасях йому (Михайлу Петровичу Драгоманову – О.С.) пасує епітет видатний. За всім цим угадується сильна, цілеспрямована і смілива натура, окрилена ідеєю права особи на вільний розвиток особистості; Наукова далекоглядність Драгоманова підтвердилася нашою історією, мовою, культурою, а нині й державністю: ми суцї і наше місце в колї народів уже утверджене, а українська мова рівна з іншими слов'янськими» [3, 20].*

Типовими рисами ідіостилю мовознавця є гармонійне поєднання загальнонаукової, лінгвістичної, філологічної і експресивно забарвленої лексики; індивідуальна семантизація низки термінів, смислова специфіка яких виявляється в межах цілісної культуромовної концепції вченого, лінгвокогнітивне продукування дієслів тощо: *«у публіцистичному стилі української мови ідеологічна маркованість змінилася плюралістичним багатоголоссям, що значно розширило мовний арсенал його із залученням у свій обіг різношарової лексики; завдяки закономірним суспільно-політичним і духовно-культурним реабілітаційним процесам значно розширилося*

функціональне поле української мови, оновилося, розгалузилося і збагатилася її стилістична система» [4, 14].

Новаторським є стиль наукової розповіді. Її особливість полягає в тому, що міркування про предмет дослідження реалізуються через призму особистого ставлення автора, захоплюють своєю оригінальністю, влучною інтерпретацією мовних фактів, строго вивіреною системою аргументації, глибоким проникненням у сутність досліджуваних явищ, комплексністю підходу до мовних закономірностей: *«Лексична система мови є динамічною, рухливою і чутливішою, ніж інші системи, до суспільно-політичного життя носіїв мови. ...Помічені всім суспільством і обговорюються зміни окремих мовних одиниць, переважно лексичних, з'ясовуються тенденції впливу цих змін на вже сформовану кодифікацію сучасної української літературної мови» [4, 14].*

Характерна риса Любові Мацько – здатність «жити мовним науковим життям», оперативно відгукуватися на найбільш гострі й актуальні проблеми мови, вміння оцінити і переваги, і недоліки, і перспективи нового наукового явища, теорії і цілого напрямку: *«Мова і культура – це дві семіотичні системи, що в семіотичному просторі одна одної займають значне місце і надзвичайно важливі ролі виконують у їх прагматиконах – мова у прагмакультурі, а культура у прагмалінгвістиці. Мовна ідентичність не обходиться без відповідної їй культурної ідентичності, як і культурна ідентичність обов'язково передбачає наявність мовної ідентичності, бо і мова, і культура є не зовнішніми ознаками людини, які можна легко набути, а внутрішніми сутностями людини, складовими її свідомості, мовомислення, її мовно-культурної особистості» [8,27].*

Любов Мацько – це академічний красномовець, котрий блискуче володіє естетичними потенціями мови. Виступи Любові Іванівни – це незабутнє враження від освітянських форумів, окраса зборів Академії педагогічних наук, яскравий креативний спалах інтелектуальної енергії на вчених спеціалізованих радах. Лекція Мацько – це своєрідна лабораторія розвитку наукового мислення викладача і формування студентського мислення. Якісна риса викладача-науковця – діалогова взаємодія зі студентом-дослідником. Саме в процесі діалогової взаємодії, на глибоке переконання дослідниці, відбувається освітня зустріч, яка збагачує і студентів, і викладачів новими враженнями, ідеями, цінностями. Любов Іванівна завжди заохочує прагнення студентів глибоко і самостійно розібратися в навчальному матеріалі, у проблемі, мати свою аргументовану думку. На очах аудиторії народжується і пульсує думка. Науковий діалог допомагає формувати самостійність, відповідальність, відкритість, спонукає до розвитку мовленнєвих умінь представити власну думку в гармонії форми і змісту, зіставити її з думкою іншого автора, володіти реплікою і паузою, вербальними і невербальними засобами вираження спеціальних реалій, категорій і понять.

Вражає її наукова щедрість, що виявляється у скрупульозному аналізі наукового твору дослідника-початківця й у відкритому і відвертому захопленні оригінальністю інтерпретації мовних фактів іншого науковця незалежно від особистих симпатій і антипатій. Відома і наукова принциповість Л.Мацько, вона

не дозволяє ані собі, ані своїм дисертантам наукової легковажності чи поспішності, їй чужі безапеляційність суджень, підміна істинних доказів першим-ліпшим поясненням. Важко піддається підрахунку кількість захистів дисертацій, в яких Любов Іванівна виступала в якості офіційного опонента, тим самим відкривши дисертантам шлях у велику науку. Незвичайна її професійна добросовісність, що ґрунтується на високих моральних принципах і величезній повазі до наукової праці взагалі: *«Інтелектуальна діяльність – це, власне, не тільки подолання опору матеріалу пізнання, а й опору душі та власного мислення, суспільних стереотипів і соціальної байдужості, матеріальної скрути й моральної та розумової інертності»* [5, 2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – Изд. 2-е, стереотип. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 264 с.
2. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу // Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 2-4.
3. Мацько Л. Всі гріхи простяться, окрім гріхів проти народу і розуму // Дивослово. – 2003. – № 11. – С. 20-23.
4. Мацько Л. З якою лексикою вступаємо в ХХІ століття? // Урок української. – 2000. – № 8. – С. 14-18.
5. Мацько Л. Матимемо те, що зробимо // Дивослово. – 2001. – № 9. – С. 2-3.
6. Мацько Л. Семантико-функціональні аспекти тексту міста // Дивослово. – 2008. – № 11. – С. 30-32.
7. Мацько Л. Українська мова в кінці ХХ ст. // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 15-20.
8. Мацько Л. Українська мовна особистість учителя у проекції лінгвокультурологічного аналізу // Українська культуромовна особистість учителя: теорія і практика. Монографія / За ред. Л.І.Мацько, О.М.Семенов. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. – С. 7-32.

In the article speech's features of research worker, teacher of Ukrainian at high school, which characterize the formed linguistic personality, are investigated.

Key words: linguistic personality, individuality, pedagogical diskurs, linguistic identity, functional space of Ukrainian language.

Голуб Н.Б.

МОВНІ ЗАСОБИ РИТОРИЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У статті з'ясовуються особливості і роль мовних засобів на елокутивному етапі підготовки промови й у процесі становлення риторичної майстерності майбутнього оратора.

Ключові слова: риторична майстерність, риторичний засіб, образність, емоційно-естетичний вплив, елокуція.